

The personal-reflexive component shows the development of personal and professionally important qualities such as humanistic orientation, social responsibility, creativity, initiative, sociability of future specialists, the formation of stable personal-social and professional position as well as their capacity for professional reflection. It has been proved in the article that high level of future experts' readiness to sustainable development of social groups both provides their own moving up to the level of sustainable development and ensures the effectiveness of their professional activity towards sustainable development of various social groups' representatives.

Keywords: sustainable development, social group, future experts/ specialists of social sphere, readiness, structural components of the readiness.

УДК 374.7

Попик Ю. В.*

ОСВІТА ЛЮДЕЙ ТРЕТЬОГО ВІКУ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ

У статті проаналізовано соціально-адаптаційні можливості освіти людей похилого віку. Розглянуто університети третього віку як засіб інтеграції літніх людей в активні соціальні відносини та один із інноваційних інструментів активізації ролі людей третього віку в соціумі. Окреслено мету та пріоритетні завдання сучасних університетів третього віку. Розкрито особливості найбільш поширених моделей освіти людей літнього віку – британської та французької. Схарактеризовано основні функції університетів третього віку (освітню та рекреаційно-інтеграційну). Окреслено напрямки подальших наукових досліджень у сфері освітніх послуг для людей похилого віку.

Ключові слова: третій вік, освіта дорослих, університет третього віку, соціальна адаптація, інтеграція.

Парадокс сучасності полягає в тому, що якщо в соціокультурній площині світ за останні десятиліття ніби помолодшав, орієнтуючись на молодий вік як на необхідну умову розвитку та досягнення успіху, однак у демографічному розумінні загальносвітовою тенденцією є збільшення частки людей похилого віку в загальній чисельності населення. Вивчення соціальних проблем людей третього віку становить сьогодні одне з актуальних суспільних завдань як через значне збільшення чисельності цієї вікової категорії населення, так і у зв'язку з різного ступеня порушеннями їх взаємодії з суспільством та його інститутами. Такі порушення призводять до розриву багатьох соціальних зв'язків і, як наслідок, провокують соціальне виключення особистості.

В Україні проблеми, пов'язані з демографічними процесами старіння, упродовж тривалого часу не усвідомлювалися як соціально-культурні пріоритети суспільного розвитку. Їх практичне вирішення обмежувалося гарантованою мінімальною пенсійною підтримкою й оцінкою старості в патерналістських категоріях медичної геріатрії та соціального захисту. Попри це, швидке прискорення процесів демографічного старіння вимагає перегляду основних засад соціальної політики в напрямку соціального захисту й опіки літніх людей. Тим більш очевидною стає потреба переосмислення соціальних аспектів старіння в контексті соціологічної науки, теорії і практики соціальної роботи, коли старість розглядається не лише як завершальний етап життєдіяльності людини, але як можливість для саморозвитку та самовдосконалення в соціальних, фізичних, психологічних умовах нового віку. У контексті реалізації цього підходу в Україні в останнє десятиліття набула активного й різнобічного розвитку система освіти дорослих, складовою якої є освіта людей похилого віку, що у свою чергу є показником рівня розвитку культурного, духовного, соціального потенціалу держави.

*© Попик Ю. В.

У вітчизняній науці розвиток наукових досліджень у галузі освіти людей третього віку має міждисциплінарний характер, а активізація та розширення тематики наукових геронтологічних розвідок зумовлена зростанням актуальності соціальної роботи з особами літнього віку як чисельно значущої та разом із тим соціально вразливої частини суспільства: вивчення соціальних аспектів третього віку простежуємо в науковому доробку В. Альперович, Н. Василенко, М. Ігнат'єва, Л. Лук'янової, А. Корнілової.

Проблему освіти як соціокультурного інституту досліджували вітчизняні науковці С. Архипова, С. Болтівець, І. Курило, Н. Нічкало, С. Вершловський, Г. Сухобська.

Соціально-адаптаційний потенціал освіти дорослих розкрито у працях Н. Бідюк, Л. Вовк, В. Давидової, С. Коваленко, О. Огієнко, Л. Сігаєвої, Л. Тимчук, Л. Шинкаренко.

Мета статті полягає в обґрунтуванні соціально-адаптаційних можливостей освіти людей третього віку та вивченні університетів третього віку як інструменту інтеграції осіб похилого віку в суспільні відносини.

На сучасному етапі розвитку науки та суспільства освіту людей третього віку розглядають як складову освіти упродовж життя, форму соціокультурного буття, зумовлену глобалізаційними й інтеграційними процесами, напрямок самореалізації особистості людей третього віку, соціальне явище. Її розвиток зумовлений демографічними чинниками, комплексом внутрішніх і зовнішніх політичних, соціально-економічних та освітніх потреб дорослої людини й соціуму. Місце літніх людей у соціально-економічному розвитку країн, значення їх участі в усіх аспектах життя суспільства стало визначальною складовою Мадридського міжнародного плану дій щодо проблем старіння, де було окреслено стратегію дій, покликаних перетворити старіння із загрози розвитку суспільства на його рушійну силу. Університети третього віку стали одним з інноваційних інструментів активізації ролі людей третього віку в соціумі, упроваджених ще понад три десятиліття тому в Європі [1].

Натхненником ідеї ангажування людей літнього віку до корисної та соціально значущої діяльності засобами освіти став П'єр Велла, який 1973 року заснував при Тулузькому університеті соціальних наук перший університет третього віку, завдання якого полягало в розвитку та підтримці соціально активної життєдіяльності літніх людей. Першочергово позиціонований як заклад охорони громадського здоров'я, університет третього віку визначав пріоритетними прикладні дослідницькі програми, спрямовані на поліпшення умов життя літніх людей і профілактичну підтримку стану їх здоров'я. У подальшому завданнями університету третього віку було визначено забезпечення доступу літнім людям до неперервної освіти через участь у різноманітних освітніх і культурних заходах, які б сприяли стимулюванню та розвитку таких якостей (відкритості, контактності, емпатії), що необхідні для подолання всіх негативних проявів третього віку й покращення адаптації літніх людей та їх інтеграції в соціальні відносини.

Створений П. Веллою заклад дав поштовх до появи схожих інституцій під іншими назвами, які переслідували споріднені цілі: міжвіковий університет (UIA), університет вільного часу (UTL), університет культури та дозвілля (UCL), університет третього часу (UTT), народний університет (UP), відкритий університет (UO) тощо. Через декілька років університет третього віку як освітня структура став невід'ємною частиною університетів більшості франкомовних країн і ряду країн Європи [9].

Сьогодні у світі утвердилося п'ять моделей освіти людей третього віку:

- 1) французька або Vellas-модель (за ім'ям засновника університету третього віку), яка тісно пов'язана з університетом або є його складовою;
- 2) англосаксонська (британська) модель, визначальною рисою якої є взаємодопомога в навчанні;
- 3) північноамериканська модель, яка наслідує Vellas-модель, проте з вагомою участю студентів у плануванні курсів;

4) південноамериканська модель на основі Vellas-моделі з охопленістю навчанням усього населення літнього віку;

5) китайська модель, сфокусована на житті спільноти та збереженні традиційної культури [4].

Найбільш поширеними є британська та французька моделі освіти людей третього віку. Французька модель характеризується високим рівнем дидактичної та науково-дослідної діяльності. Ступінь інтеграції університетів третього віку з вищим при цьому може бути різним: від повної інтеграції до повної автономії. Заняття в таких закладах проводять викладачі академічних університетів. Така модель була реалізована в Бельгії, Іспанії, Італії, Швеції та Польщі. На відміну від французької, британська модель, розроблена Полем Ласлетом (Paul Laslett), базується на взаємодопомозі самих слухачів, які є водночас і викладачами, й учнями. Головними рисами британської моделі є: відсутність допомоги з боку вишу; взаємодопомога як основний метод навчання; відсутність поділу на студентів і викладачів; зацентрованість на спільній, груповій освітній діяльності; організація занять зусиллями самих слухачів при використанні їх знань і досвіду. Саме ця модель користується популярністю в більшості країн світу, оскільки дозволяє економити кошти на оплату роботи викладачів [4].

Сьогодні діяльність навчальних закладів, які реалізують освітні програми для людей третього віку, регламентується та координується численними міжнародними та національними організаціями, серед яких – Центри освіти дорослих (DVV International), Міжнародна асоціація університетів третього віку (AIUTA), Європейська асоціація освіти дорослих (EAEA), яка включає найбільш популярні коледжі й університети вільного часу, Європейська федерація пенсіонерів та осіб літнього віку (EURAG), Українська асоціація освіти дорослих (УАОД), Міжнародна Рада з освіти дорослих (ICAE) та інші.

В Україні близько десятиліття тому також розпочато роботу з упровадження положень Мадридського міжнародного плану дій з проблем старіння населення. 2008 року Міністерство праці та соціальної політики спільно з фондом народонаселення представництва ООН (ФН ООН) в Україні долучилися до втілення проекту «Університети третього віку» [6]. З метою надання методичної допомоги в розвитку подібних навчальних закладів у всіх регіонах було затверджено Методичні рекомендації щодо організації соціально-педагогічних послуг «Університет третього віку», які регламентували впровадження соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» у територіальних центрах соціального обслуговування і зазначали, що метою надання такої послуги є реалізація принципу навчання людей старшого віку впродовж всього життя та підтримка їх фізичних, психологічних і соціальних здібностей. Згідно з «Концепцією освіти дорослих в Україні» освітні програми для літніх людей можуть також реалізовувати вищі й середні навчальні заклади, школи, громадські організації, культурно-просвітницькі установи, благодійні фонди тощо [3; 5].

Серед основних завдань інноваційної для України програми «Університети третього віку» – сприяння інтелектуальній, психічній, соціальній, фізичній активізації осіб старшої вікової групи через усебічний розвиток людини в пенсійному віці, популяризацію освітянських ініціатив, допомогу старшим дорослим в адаптації до сучасних умов життя через оволодіння новими сучасними знаннями, реінтеграцію населення похилого віку в активне життя суспільства, формування принципів здорового способу життя в похилому віці. За даними Міністерства соціальної політики в Україні наразі функціонує понад 300 закладів такого типу і понад 25 тисяч слухачів уже розширили свій світогляд, закінчивши університети третього віку. Упровадження таких університетів реалізується на двох рівнях – державному та недержавному. Університети третього віку як інноваційні проекти, що мають на меті впровадження та практичну реалізацію принципу навчання впродовж всього життя, діють у Ковелі, Кременчузі, Києві, Харкові, Вінниці, Львові, Дніпропетровську. До недержавних належать

університети третього віку, створені з ініціативи громадських організацій; рухів або благодійних фондів у партнерстві з іноземними спонсорами; фінансових структур; навчальних закладів недержавної форми власності; фізичних осіб [8].

Виділяють дві основні **функції університетів третього віку** – освітню та рекреаційно-інтеграційну.

Для реалізації рекреаційно-інтеграційної функції використовують різноманітні форми діяльності: артистичну, рекреаційно-спортивну, харитативну (благодійницька) і розважальну.

Слід зазначити, що освітня діяльність залишається провідною для більшості університетів третього віку, що зумовлено важливістю та різноманітністю функцій, які виконує освіта в житті літніх людей:

– інструментальна – освіта як засіб вирішення проблем, пов'язаних з періодом старості;

– екзистенційна – освіта розглядається як шлях до осмислення феномену життя, який дозволяє знайти в ньому сенс;

– соціальна та культурно-цивілізаційна – освіта виступає як стиль життя, активний спосіб проведення часу в період старості, результатом чого є зміцнення соціальних позицій особистості;

– аукологічна – освіта є однією з форм профілактики атрофії, чинником, який стимулює зміни в особистості старших людей;

– аксіологічно-телеологічна – освіта дає особистості відчуття зрілості;

– феліцетативна – освіта сприймається як активність, вид діяльності, що приносить радість [6].

Крім освітньої та рекреаційно-інтеграційної, університети третього віку виконують й інші соціальні функції:

– функцію приєднання, яка реалізується шляхом установаження контактів з однодумцями, пошук друзів, отримання позитивного емоційного досвіду;

– інтеграційну функцію – об'єднання людей з аналогічними проблемами (наприклад, соціальними, економічними тощо) для формування у них почуття безпеки, спільності;

– експресивну функцію, яка виявляється в потребі в активності, творчості;

– профілактичну функцію – звільнення літніх людей від соціальної ізоляції, самотності, маргіналізації, моногонії, передчасного старіння;

– функцію накопичення та трансляції досвіду: слухачі вчаться самі (часто методом проб і помилок), удосконалюють свою діяльність, упроваджують нові форми і методи роботи, обмінюються досвідом [6].

У контексті вищезазначеного пріоритетними **завданнями сучасних університетів третього віку** є: підвищення якості життя й соціальної активності людей похилого віку в різних сферах їх діяльності; створення сприятливих умов для успішної адаптації людей третього віку через оволодіння новими знаннями; створення умов для самоосвіти та самовдосконалення літніх людей; підвищення рівня комунікативних навичок осіб похилого віку; організація спілкування через формування соціально-педагогічного та соціально-культурного середовища Університету; налагодження нових міжособистісних контактів; активізація творчого потенціалу й збереження позитивного ставлення до життя [2].

Реалізація поставлених завдань університетами третього віку здійснюється через різноманітні форми та методи роботи: лекційні заняття з обговоренням, практичні заняття, фізичні вправи, гурткові заняття, екскурсії, концерти, дискусії, дебати, мозковий штурм, вивчення випадків, показ, демонстрацію, рольові ігри, інші інтерактивні форми. До проведення навчальних занять, організації екскурсій, спортивно-оздоровчої, гурткової роботи залучаються студенти, вчителі, лікарі, соціальні працівники, представники громадських і державних організацій тощо.

При цьому основною метою освіти людей третього віку залишається не стільки набуття знань з метою професійного включення в суспільство шляхом працевлаштування, скільки розвиток соціальної активності індивіда, зміцнення його соціального статусу, розширення соціальних зв'язків і, як результат, покращення адаптації до свого віку, прийняття його особливостей та труднощів.

Отже, високий рівень і систематичність освіти упродовж життя необхідні не лише людям з уже набутих освітнім рівнем і стабільним соціальним статусом у суспільстві, а й тим, кого зараховують до так званих кризових, маргінальних груп. На кожному віковому етапі людина стикається з новим колом проблем. Для людей похилого віку це не лише проблеми матеріальні, а й проблеми психічного характеру (турбота про здоров'я та його збереження, соціальна самотність, відсутність взаєморозуміння з боку оточуючих, організація дозвілля тощо). Відповідно належним чином організована освіта людей похилого віку може бути як засобом соціального захисту і психологічної стабільності, так і способом інтеграції в комунікативний і культурний простір, і розглядатися як активна діяльність, спрямована на самореалізацію особистості. Істотним моментом є акцентування на сприйнятті старіння як етапу еволюції людини, який має свої ресурси, а також позиціонування літньої людини як суб'єкта освіти. Вибір освітніх програм при цьому має ґрунтуватися на моніторингу потреб літніх людей, які є споживачами освітніх послуг.

Серед напрямків подальших наукових розвідок розглядаємо необхідність розроблення актуального змісту освітніх програм для людей третього віку, збалансування освітніх і соціальних завдань у діяльності університетів третього віку, пошук оптимальних умов реалізації неперервної освіти в період старості, підвищення зацікавленості людей третього віку в здобутті нових умінь, знань і навичок.

Література:

1. Аніщенко О. Реалії і перспективи розвитку освіти людей третього віку в Україні / О. Аніщенко // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. – 2013. – Вип. 6. – С. 29-34.
2. Курило І. О. Освіта для населення третього віку як сучасний демоекономічний імператив / І. О. Курило, С. Ю. Аксьонова // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. – 2014. – № 1. – С. 114-119.
3. Лук'янова Л. Б. Освіта людей третього віку: реалії, проблеми, перспективи / Л. Б. Лук'янова // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2010. – № 3 (1). – С. 264-273.
4. Лук'янова Л. Б. Концепція освіти дорослих в Україні / Л. Б. Лук'янова. – Ніжин: ПП Лисенко М. М., 2011. – 24 с.
5. Наказ від 25 серпня 2011 року № 326 Про впровадження соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN67834.html (18.09.16). – Загол. з екрану.
6. Робак В. Е. Университеты третьего возраста в Польше / В. Е. Робак // Человек и образование. – 2014. – № 2 (39). – С. 116-120.
7. Сігова А. Г. Забезпечення освітою людей похилого віку у сучасному світі / А. Г. Сігова // Духовність особистості. – 2011. – Вип. 3. – С. 137-147.
8. Скорик Т. В. Університет третього віку як модель соціальної інтеграції осіб літнього віку в сучасне суспільство / Т. В. Скорик, І. С. Шевченко // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. – 2014. – Випуск 8. – С. 60-68.
9. Les personnes âgées et l'éducation des adultes [Electronic resource]. – Available from: http://www.unesco.org/education/uie/confintea/pdf/Fra_8a.pdf (23.10.16).

Попик Ю. В.

ОБРАЗОВАНИЕ ЛЮДЕЙ ТРЕТЬЕГО ВОЗРАСТА КАК СРЕДСТВО СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ И ИНТЕГРАЦИИ

В статье проанализированы социально-адаптационные возможности образования людей пожилого возраста. Рассмотрены университеты третьего возраста как средство интеграции пожилых людей в активные социальные отношения. Определены приоритетные задачи

современных университетов третьего возраста. Раскрыты особенности наиболее распространенных моделей образования людей пожилого возраста – британской и французской. Охарактеризованы основные функции университетов третьего возраста (образовательная и рекреационно-интеграционная). Определены направления дальнейших научных исследований в сфере образовательных услуг для пожилых людей.

Ключевые слова: третий возраст, образование взрослых, университеты третьего возраста, социальная адаптация, интеграция.

Рорук Yu. V.

EDUCATION OF THE THIRD AGE PEOPLE
AS A MEANS OF SOCIAL INTEGRATION AND ADAPTATION

The article analyzes the social and adaptive capabilities of education of the third age people. Universities of the Third Age are considered as a tool for integrating of older people in social active relations. The basic functions of universities of the third age (educational, recreational and integration) are characterized. The features of the most common models of education of the third age people are disclosed: the British and the French. The French model is characterized by a high level of didactic and research activities. The main features of the British model are the absence of assistance from the university; mutual aid as the main method of training; absence of division among students and teachers; emphasis on a joint, group educational activities; classes organization by efforts of most students using their knowledge and experience.

The tasks of modern universities of the third age are improvement of life quality and social activity of older people in various spheres of activity; creating favorable conditions for successful adaptation of the third age people in modern life through the mastery of knowledge; creating conditions for self-education and self-development of older people; enhance communication skills of older people; organization of communication by the development of socio-educational and socio-cultural environment; establishing the new interpersonal contacts. The areas for further scientific studies are identified: development of the actual content of educational programs for the third age people, the search for optimal conditions for the implementation of lifelong learning during old age.

Keywords: the third age, adult education, University of the Third Age, social adaptation, integration.

Рецензент: Слюсаренко Н. В.